

ARTA GIUVAIERGERIEI DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN ANII 50-80 AI SECOLULUI XX

Liliana NICORICI

Institutul Patrimoniul Cultural al Academiei de Științe a Moldovei

Dans cet article l'auteur parle des objets d'orfèvrerie de Moldova et présente les principaux traits de l'orfèvrerie nationale dans la période des années 1950-1990. On décrit les parures féminines du XX siècle: des pendentifs et des colliers, des anneaux et des bracelets, des boucles d'oreille et des broches. On opère une classification des parures selon la région géographique: du nord, du sud, du centre ; on détermine les principales fonctions des bijoux : économique, sociale, artistique et pragmatique.

Podoabele, obiecte de artă decorativă folosite de femei, pentru a pune în valoare farmecul și eleganța lor, au ocupat întotdeauna un loc aparte printre „artele minore”. Accesoriile ale cultului magic sau ale cultului pentru frumos, folosite cu modestie sau exuberanță, ele au servit drept obiect de studii controversate privind rolul și importanța lor în viața social-culturală.

O deosebită atenție merită analiza portului bijuteriilor în Republica Moldova în anii 60-80 ai secolului XX, perioada fiind caracterizată, din punct de vedere istoric și economic, printr-o stagnare totală și inexistența unei educații estetice. După terminarea celui de-al doilea război mondial, istoricii și etnograful subliniau acuratețea și simplitatea costumului: rochie simplă care evidențiază forma și funcția sa utilitară, elemente decorative reduse la minim (mai mult gulerașe albe), vestimentația fiind asortată cu cele mai simple podoabe. Se urmărea tendința (pe întreg teritoriul fostei URSS) de a purta bucățile neprelucrate de lemn, conuri de brad, coji de nucă, transformate în broșe decorative. Deseori aceste podoabe nu erau deloc cizelate, nici lustruite, păstrând forma naturală [1].

Pe parcursul anilor 50 ai secolului XX giuvaiergeria din URSS (respectiv, RSSM) se dezvoltă conform vechilor criterii din arta decorativă antebelică. Atelierele de bijuterii fabricau podoabe în stilul secolului XIX, din perle, diamante, ceea ce nu corespundea gustului artistic al epocii. În plus, aceste podoabe nu urmau tradițiile populare! Și numai după Hotărârea CC PCUS din 4 noiembrie 1955 [2] începe reformarea concepțiilor stilistice în arta decorativă, trecerea de la obiecte de artă expoziționale la cele strict pragmatice, menite a servi omului în viața cotidiană. Artă bijuteriilor se apropie de om, de viață, locul bijuteriilor frumoase din platină cu diamante îl ocupă podoabele „democratice” din materii prime ieftine și accesibile muncitorului. Până acum se poartă discuții dacă articolele din materii ieftine pot fi considerate drept „articole de bijuterie”, în URSS fiind folosit chiar termenul de „articole de galanterie”. Meritul principal al giuvaiergeriei din anii 50 ai secolului XX din fosta URSS este „pierderea caracterului de clasă”, devenind atribut al societății democratice. Categorie unică de bijuterii rămasă au fost podoabele feminine, asortate cu vestimentația simplă și comodă. Se simt schimbări și în tehnologia de executare, lucrul de mână este practic anulat, toate operațiile fiind automatizate și mecanizate. La ce a dus asemenea „progres” se simte bine și astăzi, bijuteriile fiind tirajate în masă.

Din aceste considerente, motivele stilistice geometrice și cele vegetal-floristice de la finele secolului XIX (oval, cerc, rozetă, libelulă, gândac ș.a.) au fost declarate total necorespunzătoare noilor cerințe ale modei. Se purta numai câte o bijuterie: mărgelă, broșă sau brățară, care corespundeau vestimentației laconice, lipsei elementelor decorative. După cum spune cercetătorul podoabelor sovietice de la mijlocul secolului XX P. Utkin: „numărul redus al accesoriilor în costumele contemporane este semn al educației și gustului” [3]. Podoabele erau apreciate din punct de vedere estetic numai în legătură cu costumele purtate și laconicitatea liniilor, ele niciodată nu erau acceptate ca obiecte de artă aparte, fiind supuse total rochiei – de lucru sau de gală. Anume din aceste considerente, tabloul restabilit al bijuteriilor la începutul anilor 60 ai secolului XX este foarte sărac. La un anumit moment, aceste podoabe erau lipsite de suflul vieții, de personalitate și de posibilitatea de a dăinui peste ani ca articole de artă, de unde și reducerea volumului de producție al industriei de bijuterii, care, de fapt, se afla în stare embrionară de dezvoltare. După cum am menționat anterior, pentru confecționarea podoabelor se foloseau materii prime foarte ieftine, metalele scumpe și pietrele prețioase fiind nesolicitate, ceea ce contravine însuși specificului giuvaiergeriei. În pofida utilizării materiilor prime sintetice ieftine sau a imitațiilor, chiar la modă actualmente, totuși marea majoritate a bijuteriilor consideră că adevărata operă

de artă a unui giuvaier constă din metale și pietre prețioase de cea mai înaltă calitate, restul se încadrează în categoria „*articole de podoabă din materii ieftine*”. Anume articolele confecționate din metale și pietre scumpe formează patrimoniul cultural al țării, al întregii civilizații umane, ele păstrându-se practic intacte din lumea antică: Egipt și Grecia, Roma și Dacia.

Aceste particularități ale giuvaiergeriei nu erau luate în considerație la începutul anilor 60, atunci fiind confecționate podoabe din hârtie, sticlă colorată fragilă, masă plastică, sâmburi de fructe, ceramică, fapt demonstrat și de unele articole participante la expoziții de artă. Etapa dată este dominată de funcționalitate totală și construcție simplă, care nu lasă loc eternului și frumosului [4]. Meșterii-bijutieri de la începutul anilor 60, care lucrau cu argint și pietre ornamentale, nu scoteau în evidență, deseori chiar atenuau strălucirea metalului nobil, de parcă ar fi avut o frică neexplicată față de culorile vii ale pietrelor fațetate, folosindu-se caboșoane neprelucrate pentru a evidenția culoarea și strălucirea pietrei. Se purtau broșe de formă pătrată, dreptunghiulară, masive, într-o montură abia vizibilă de argint care avea menirea numai de a susține inserția de piatră și nu servea ca element decorativ principal. Se solicitau broșele ștanțate din aluminiu cu câteva picături de email, care nu se prindeau deja la mijloc, sub gulerăș, ca de obicei, ci la o parte, pentru a acorda o asimetrie decorativă hainelor. Broșele se folosesc și pentru fixarea coafurii, ornarea pălăriei sau ca și cataramă la centură.

Unii meșteri încercau în mod special să evidențieze naturațea lucrărilor sale, creând forme asimetrice, nefinisate. Astfel, mărgelile din chihlimbar neprelucrat (care este opac și neatractiv) se asociau cu brățări de argint confecționate din plăci fără ornament, slab șlefuite, brunate, opacizate, de parcă special lipsite de luciul metalic argintiu. Cel mai mare pericol în etapa vizată îl constituia lipsa măiestriei profesionale, promovarea centralizată a unor podoabe masive, grosolane. Iar la baza dezvoltării giuvaiergeriei, alături de metale și pietre scumpe, stă măiestria și profesionalismul înalt, care erau cu încetul pierdute. În această perioadă, mulți meșteri încearcă sau să emigreze, sau să-și schimbe profesia, deoarece meseria de bijutier ajunse la ultima treaptă, cele mai apreciate fiind profesiile de muncitori și colhoznici, arta fiind considerată mult timp o rămășiță a capitalismului. Tendințe similare se manifestă nu numai în giuvaiergerie, ci în toate domeniile artei, ideologia fundamentală fiind legătura directă dintre om și lumea materială, ultima fiind definitorie pentru modul de gândire și acțiune a omului sovietic.

Anii 50-60 ai secolului XX sunt dominați de concepția că podoabele sunt simple accesorii ale vestimentației feminine. Mărgelile, întotdeauna prezente în costumul național din Moldova, erau foarte răspândite. Tendința artistică fundamentală este îmbinarea, în articolele de giuvaiergerie, a tradițiilor populare cu elementele internaționale [5]. Este perioada formării artei sovietice a bijuteriilor, cu forme și stiluri noi, fiind definitivată două direcții prioritare:

- crearea bijuteriilor unicat, la comandă, pentru anumite cercuri de elită; materii prime folosite – pietre și metale prețioase;
- producerea unor podoabe simple, accesibile și funcționale din materii prime ieftine, folosirea muncii mecanizate, ștanțării și tirajării.

Abia la finele anilor 60, în modă feminitatea începe cu încetul să biruie asupra rigorii și simplității. Pentru meșterii-bijutieri apare posibilitatea de a-și manifesta talentul artistic. Ceea ce era imposibil de realizat cu zece ani în urmă devine întruchipat într-o expoziție specializată de giuvaiergerie „Pictorii-bijutieri ai URSS”, deschisă în toamna anului 1975 și care a durat o lună și jumătate! [6]. În Moldova, în acei ani, la expozițiile de artă plastică sunt prezentate articole de podoabă, obiecte executate din ceramică, dar și din argint cu agat, coral sau malahit (articolele meșterului A.Marco).

Spre deosebire de perioada anterioară, podoabele anilor 70 ai secolului XX sunt de o diversitate enormă, manifestată prin forme, motive, ornamente, tehnici de lucru, prelucrare artistică, care scot în evidență individualitatea fiecărui meșter, suflul și aspirațiile sale artistice. Bijuterii îmbină cu succes profesionalismul cu materii prime nobile, dar activitatea lor se restrângea numai la folosirea argintului. Majoritatea bijuteriilor din URSS nu lucrau cu aurul, care este mult mai maleabil, plastic și, în aliaj cu alte metale, permite crearea celor mai variate și fantastice nuanțe de culori, ceea ce urmărim astăzi pe piața de bijuterii – aur roșu, roz, verzui. Bijuteriile confecționate din argint, în cele mai dese cazuri, sunt monocromatice, meșterii încercând folosirea argintului alb, oxidarea, brunarea și emailarea maximă pentru a diversifica nuanțele de culori ale podoabelor confecționate. Avântul semnalat în arta bijuteriilor este și rezultatul cointeresării statului în dezvoltarea acestei ramuri artistice, cointeresare manifestată prin deschiderea a circa 30 de uzine de bijuterii în întreaga URSS. În conformitate cu politica statală, la 1972, în baza unor ateliere particulare din sectorul

Râșcani, este deschisă Uzina de Bijuterii din Chișinău, după 1991 denumită „Giuvaier”. Centrele principale ale industriei de bijuterii rămăneau a fi Moscova și Leningradul, unde activau meșteri-bijutieri cu renume. Datorită noilor tendințe, multe bijuterii au căpătat viață, individualitate, au devenit un tezaur familial.

Pentru anii 80 este caracteristică existența independentă a bijuteriilor, având caracter personal și purtând amprenta stăpânului lor. Moda la bijuterii nu a dispărut așa cum au crezut propagandiștii sovietici, giuvaierele ocupând un loc și mai important în viața socială, mai ales a femeilor, subliniind individualitatea în perioada dominației standardelor și stereotipurilor industriale. Pe fotografiile din acei ani aproape toate femeile poartă cercei, fie și oricât de simpli.

O categorie deosebită în giuvaiergeria națională constituie cerceii grupați sub un termen unic „*cerceii moldovenesti*”, care prezintă forma cea mai larg răspândită de cercei pentru secolele XIX-XX. Asemenea cercei își fac apariția în Moldova medievală, au forma de inimioară sau semilună orientală stilizată, deseori posedă inscripții și motive floristice gravate. Dacă la hotarul secolelor XIX-XX, cerceii erau confecționați manual de către meșteri locali, fiecare articol unic în felul său, atunci în a doua jumătate a secolului XX acești cercei sunt tirați și devin practic cei mai solicitați alături de inelele de căsătorie. Actualmente producerea lor este redusă cu mult comparativ cu sfârșitul secolului XX. La începutul secolului XX, „*cerceii moldovenesti*” erau confecționați din aur cu titlul 375, din argint sau aramă, până la 1992 se confecționau din aur cu titlul 583, iar în prezent – preponderent din aur cu titlul 585. Cu timpul, aceste modele devin mai complicate, obțin elemente decorative mai sofisticate, pentru a evolua, către finele secolului XX, spre o formă destul de frumoasă, apreciată pentru nivelul înalt de executare, ornamentul filigranat, forma fiind păstrată cea inițială – inimioară stilizată sau semilună, frecvent întâlnită în bijuteriile gotice, sarmatice etc. Elementele floristice stilizate gravate acordă cerceilor un farmec deosebit, dar acest model nu este apreciat de consumatorul contemporan și nu corespunde tendințelor artistice de astăzi.

Luând în considerație cele expuse anterior, putem evidenția funcțiile podoabelor folosite ca accesorii ale costumului național din Moldova în etapa istorică analizată:

- funcția socială, care demonstrează statutul social al posesorului;
- funcția economică, care denotă posibilitățile sale financiare și economice;
- funcția estetică, frumosul fiind una din categoriile principale ale esteticii, ideea de frumos persistând din adâncă antichitate;
- funcția magico-religioasă, legată de credința în proprietățile magice și tămăduitoare ale pietrelor și bijuteriilor purtate;
- funcția utilitară, în acest sens se disting bijuterii cotidiene și de gală.

Descrierea și analiza podoabelor tradiționale, specifice portului național din Basarabia în anii 50-80 ai sec. XX, ne permit să tragem următoarele concluzii:

- în arealul geografic studiat, se pot distinge câteva tipuri de podoabe, deosebite în funcție de zonele geografice: nord, sud, centru și în dependență de naționalitatea purtătorului, în Republica Moldova, pe lângă români, locuind mai multe minorități naționale: bulgari, găgăuzi, ucraineni, ruși și romi;
- analiza podoabelor și bijuteriilor ne impune clasificarea lor în funcție de utilizare: inele, cercei, brățări rigide și simple, coloane, brăie, cingători etc.;
- bijuteriile tradiționale au funcții sociale, economice, estetice și magico-religioase;
- grație funcțiilor exercitate, podoabele din Moldova din perioada analizată ocupă un loc deosebit de important în viața societății, atât în domeniul social-economic, cât și cultural-religios. Ele servesc drept semnificativ al statutului social și economic al posesorului, răspund aspirațiilor sale estetice și necesităților pragmatice.

Referințe:

1. Ефремова Л. Новое в украшении костюма // Декоративное искусство СССР. - Москва. - 1961. - №3. - С.45.
2. Уткин П.И. Современные ювелирные украшения и костюм. - Москва: Госиздательство литературы по бытовому обслуживанию населения, 1963, с.4.
3. Ibidem, p.11.
4. Козлова Ю. Новая роль украшений в ансамбле современного костюма // Советское декоративное искусство. - Москва, 1976, с.62.
5. Уткин П. Оп. cit., p.13.
6. Уткин П.И. Русские ювелирные украшения. - Москва: Легкая индустрия, 1970, с.65.

Prezentat la 03.07.2007